https://doi.org/10.32849/2409-9201.2026.26.45

УДК 342.924: 346.26 (477)

UDC

ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА В КОНТЕКСТІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН

IMPLEMENTATION OF STATE CONTROL OVER THE ACTIVITIES OF BUSINESS ENTITIES IN THE CONTEXT OF ADMINISTRATIVE-LEGAL RELATIONS

Анна СУХАРЄВА

кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри адміністративної діяльності поліції

Одеський державний університет внутрішніх справ (Одеса)

Anna SUKHARIEVA

Candidate of Law, Associate Professor, Professor of the Department of Police Administrative Activities

Odessa State University of Internal Affairs (Odessa)

https://orcid.org/0000-0003-0096-1103

Світлана МИРЗА

кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри загальноправових дисциплін

Одеський державний університет внутрішніх справ (Одеса)

Svitlana MYRZA

Candidate of Law, Associate Professor, Professor of the Department of General Legal Studies

Odessa State University of Internal Affairs (Odessa)

https://orcid.org/0000-0002-4155-7513

У статті визначено правові засади здійснення державного контролю за діяльністю суб'єктів підприємництва. Актуальність теми зумовлена тим, що є потреба встановити роль та місце держави в економічних відносинах з суб'єктами підприємництва з огляду на здійснення державного нагляду з метою регулювання господарської діяльності.

Проаналізовано законодавче, словникове та доктринальне визначення терміну державний нагляд (контроль). На підставі наведених тверджень було сформоване авторське визначення «державного контролю» як прояв участі держави на чолі з уповноваженими органами, які застосовують комплекс економіко-правових та організаційно-правових інструментів з метою регулювання господарської діяльності, забезпечення

The article defines the legal principles of state control over the activities of business entities. The relevance of the topic is due to the need to establish the role and place of the state in economic relations with business entities in view of the implementation of state supervision for the purpose of regulating economic activity.

The author analyzed the legislative, dictionary and doctrinal definition of the term state supervision (control). Based on the above statements, the author's definition of «state control» was formed - manifestation of state participation, led by authorized bodies, which apply a complex of economic, legal and organizational and legal instruments to regulate economic activity, ensuring the normal formation, functioning and development of the country's economy.

нормального формування, функціонування та розвитку економіки країни.

Наголошено, що серед суб'єктів господарювання державний контроль поширюється на фізичних осіб підприємців. Деталізовані напрямки діяльності, позитивні сторони та наслідки здійснення підприємницької діяльності для суспільства та держави загалом. З'ясовано, що суб'єкти підприємницької діяльності відіграють надважливу роль у формуванні та розвитку економіки країни.

Обґрунтовано доцільність зменшення адміністративного тиску на суб'єктів підприємництва, оскільки це призводить до стримування розвитку підприємницької діяльності, розвиток тіньової економіки, здійснення економіки поза межами правового регулювання.

Вказано, що сучасна практика здійснення державного нагляду (контролю) супроводжується низкою проблем, основними з яких є такі: здебільшого діяльність державних органів спрямована на виявлення порушень, застосування санкцій, а не на профілактику порушень; не має дієвого механізму притягнення до відповідальності суб'єктів, які здійснюють державний нагляд (контроль); надмірний тиск на суб'єктів підприємництва; надмірна кількість контролюючих органів; воєнний стан – наявність окупованих та деокупованих територій і, як наслідок, відсутність належного здійснення державного контролю.

Ключові слова: підприємницька діяльність, державний контроль, адміністративно-правове регулювання, захист прав, законодавство, воєнний стан, суб'єкти господарювання, економічна функція держави.

It was emphasized that among business entities, state control extends to individual entrepreneurs. Detailed areas of activity, positive aspects and consequences of entrepreneurial activity for society and the state as a whole. It has been found that business entities play a crucial role in the formation and development of the country's economy.

The feasibility of reducing administrative pressure on business entities is substantiated, since this leads to the inhibition of the development of entrepreneurial activity, development of the shadow economy, the implementation of the economy outside the boundaries of legal regulation.

It is revealed that the modern practice of state supervision (control) is accompanied by a number of problems, among which the following are highlighted: for the most part, the activities of state bodies are aimed at identifying violations and applying sanctions, rather than at preventing violations; does not have an effective mechanism for holding accountable entities that carry out state supervision (control); excessive pressure on business entities; excessive number of regulatory bodies; martial law – the presence of occupied and deoccupied territories, resulting in the lack of proper state control.

Keywords: entrepreneurial activity, state control, administrative and legal regulation, protection of rights, legislation, martial law, business entities, economic function of the state.

Постановка наукової проблеми. Державна політика має бути спрямована на забезпечення економічного зростання країни, підтримку підприємництва, налагодження ефективної взаємодії з бізнесом і створення належних умов для провадження підприємницької діяльності, а також надання допомоги постраждалим суб'єктам господарювання у відбудові. Особливо в умовах повномасштабного вторгнення провадження підприємницької діяльності є доволі складним процесом. Проте така діяльність залишається необхідною і суспільно корисною, насамперед з огляду на сплату податків, наповнення державного бюджету та, як наслідок, забезпечення потреб оборони держави.

Здійснення державного контролю за суб'єктами підприємництва є необхідним, оскільки саме такий нагляд забезпечує дотримання ними вимог законодавства, захист прав

споживачів, підтримання чесної конкуренції та запобігання тінізації економіки. Водночас такий контроль має здійснюватися на засадах справедливості, неупередженості, прозорості та законності. Він не повинен створювати надмірного тиску на підприємців чи перешкоджати розвитку господарської діяльності, а навпаки – має стимулювати суб'єктів господарювання до ефективного функціонування в умовах війни. З метою запобігання негативним наслідкам необхідно вдосконалити систему державного контролю з урахуванням балансу інтересів держави та підприємництва, що узгоджується з принципом пропорційності як правовим механізмом забезпечення балансу між публічними інтересами та правами людини [1].

Аналіз досліджень наукової проблеми. Тематика здійснення державного контролю за суб'єктами підприємництва є об'єктом наукових досліджень упродовж тривалого часу, оскільки підприємницька діяльність безпосередньо пов'язана з економікою держави, а державний контроль виступає одним із механізмів її регулювання. Сьогодні ця сфера становить інтерес не лише для науковців і практикуючих юристів, а й для самих суб'єктів підприємницької діяльності, оскільки в умовах воєнного стану виникають нові потреби та виклики, пов'язані з ризиками для економіки, національної безпеки, а також із необхідністю захисту прав громадян від можливих зловживань з боку підприємців. Саме державний контроль виступає важливим механізмом забезпечення безпеки, підтримання добросовісної конкуренції та захисту прав споживачів.

В. В. Добровольська, досліджуючи державний контроль у сфері господарювання, зазначає, що він є засобом регулювального впливу на сферу господарювання завдяки тісному зв'язку з особами, уповноваженими на його здійснення, у порядку та на підставах, чітко визначених нормами чинного законодавства [2, с. 187]. Р. Шабанов і М. Ждан слушно наголошують, що господарсько-правові засоби державного регулювання можна визначити як засоби впливу держави на сферу підприємництва з метою створення або забезпечення умов діяльності суб'єктів підприємництва відповідно до засад національної економічної політики [3, с. 85]. Г. М. Гриценко та С. В. Солодченко стверджують, що до нормативного врегулювання здійснення господарської діяльності в умовах воєнного стану слід підходити з урахуванням змісту понять «нагляд» і «контроль», функцій контролюючих органів, а також меж дії відповідного правового регулювання [4, с. 43].

Загалом можна констатувати, що тема державного контролю за суб'єктами господарювання викликає значний науковий інтерес у різних галузях знань. Водночас питання державного контролю саме за суб'єктами підприємницької діяльності досі не досліджено на належному рівні, а цілісна наукова концепція правового регулювання цієї сфери ще не сформована. Це підкреслює актуальність подальших наукових розвідок із зазначеної проблематики.

Мета статті полягає у дослідженні особливостей здійснення державного контролю за діяльністю суб'єктів підприємництва. Досягнення цієї мети передбачає визначення правових засад діяльності суб'єктів державного контролю, з'ясування особливостей його здійснення в період воєнного стану, деталізацію алгоритму дій уповноважених суб'єктів під час проведення заходів державного нагляду, а також виявлення проблемних аспектів у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Законодавче визначення терміна «державний нагляд (контроль)» міститься в Законі України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», де під ним розуміється діяльність органів виконавчої влади, їх територіальних органів, органів місцевого самоврядування та інших суб'єктів, уповноважених законом, що здійснюється в межах повноважень, визначених законодавством. Діяльність зазначених суб'єктів спрямована на виявлення та запобігання порушенням законодавства суб'єктами господарювання з метою забезпечення інтересів суспільства [5].

Словник української мови тлумачить слово «контроль» як перевірку та облік діяльності кого-, чого-небудь, нагляд за кимось або чимось, а також як установу чи організацію, що здійснює такий нагляд або перевірку [6]. Доктринальне визначення державного контролю міститься в науковій праці В. В. Добровольської, де дослідниця зазначає, що державний контроль – це форма державного впливу на господарські відносини, зовнішній вияв

діяльності органів державної влади, який виникає під час реалізації їхніх функцій як методу державного впливу на економіку [2, с. 190]. В. В. Кочин відносить державний контроль до засобів державного регулювання та стверджує, що державний контроль і нагляд є засобами державного регулювання під час захисту прав суб'єктів господарювання [7, с. 115].

На підставі наведених положень можна сформулювати таке авторське визначення: державний контроль – це форма участі держави в регулюванні господарської діяльності, що здійснюється уповноваженими органами шляхом застосування комплексу економіко-правових та організаційно-правових інструментів з метою забезпечення належного функціонування, стабільного розвитку та ефективного формування економіки країни.

Серед суб'єктів господарювання, на яких поширюється державний контроль, важливе місце посідають фізичні особи – підприємці. Підприємницька діяльність є самостійною, ініціативною та систематичною діяльністю, що здійснюється на власний ризик. Напрями такої діяльності є різноманітними: виробництво продукції, надання послуг, виконання робіт різної складності та спрямування. Суб'єкти підприємницької діяльності відіграють надзвичайно важливу роль у формуванні та розвитку економіки країни. Підприємництво сприяє створенню нових робочих місць, а отже, зменшенню рівня безробіття; сплата податків забезпечує наповнення державного бюджету; наявність конкуренції стимулює розроблення та впровадження нових технологій, а також позитивно впливає на якість товарів і послуг. Крім того, підприємці виконують важливу соціальну функцію, беручи активну участь у благодійній діяльності, чим підтримують розвиток як окремих регіонів, так і держави загалом.

Правові засади здійснення державного контролю за суб'єктами підприємницької діяльності визначаються низкою нормативно-правових актів, серед яких: Закон України «Про підприємництво», у якому закріплено вимоги до суб'єктів підприємництва, принципи та умови здійснення підприємницької діяльності, а також роль і місце держави у регулюванні підприємництва [8]; Закон України «Про захист економічної конкуренції», який деталізує систему органів адміністративно-господарського управління та контролю, визначає засади здійснення державного контролю за додержанням законодавства про захист економічної конкуренції, а також закріплює контроль за концентрацією суб'єктів господарювання [9]; Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», який визначає заходи та способи здійснення державного нагляду (контролю), його принципи, повноваження й обов'язки органів державного нагляду (контролю), а також порядок проведення планових заходів у цій сфері [5].

Держава здійснює контроль за підприємницькою діяльністю через систему правових, адміністративних та економічних механізмів. У межах планових і позапланових заходів державного контролю уповноважені суб'єкти реалізують свої повноваження шляхом проведення перевірок, ревізій, обстежень, оглядів, тобто в усіх передбачених законом формах, необхідних для виявлення та запобігання порушенням у сфері господарювання.

Як слушно зауважив В. С. Щербина, застосування засобів державного регулювання господарської діяльності має бути спрямоване на розв'язання двох основних завдань: 1) забезпечення оптимального державного регулювання, яке б унеможливлювало надмірне втручання держави в організацію та здійснення господарської діяльності; 2) забезпечення оптимального поєднання ринкового саморегулювання економічних (господарських) відносин суб'єктів господарювання та державного регулювання макроекономічних процесів у державі [10, с. 12].

Основним нормативно-правовим актом, який визначає порядок здійснення державного контролю за діяльністю суб'єктів підприємництва, є Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 5 квітня 2007 року. Загальні вимоги до здійснення державного нагляду полягають у тому, що відповідні заходи проводяться за місцем провадження господарської діяльності суб'єкта господарювання або в приміщенні органу державного нагляду (контролю) у випадках, передбачених законом. У процесі здійснення державного нагляду уповноважені суб'єкти мають право фіксувати хід

перевірки за допомогою аудіо- та/або відеотехніки, а також проводити огляд територій чи приміщень з метою встановлення обставин, що мають значення для всебічного й повного з'ясування питань, пов'язаних із перевіркою. Незалежно від того, чи є перевірка плановою або позаплановою, вона проводиться у присутності фізичної особи – підприємця або уповноваженої нею особи. Початок здійснення заходу державного нагляду фіксується у журналі реєстрації заходів державного нагляду (контролю). Усі особи, уповноважені на проведення перевірки, зобов'язані зберігати комерційну таємницю та конфіденційну інформацію, що стала їм відома під час її проведення.

За підсумками проведення планової або позапланової перевірки посадова особа контролюючого органу складає акт, у якому фіксується стан дотримання суб'єктом господарювання вимог законодавства, а в разі виявлення порушень наводиться детальний опис встановлених недоліків із посиланням на відповідні норми права. У разі незгоди з викладеним в акті фізична особа – підприємець підписує його із зауваженнями. Здійснення державного контролю ґрунтується на принципі відкритості та прозорості, оскільки уповноважені органи державного нагляду (контролю) зобов'язані оприлюднювати визначені законодавством відомості про здійснені заходи на своїх офіційних вебсайтах.

Таким чином, установлена процедура проведення перевірок спрямована на забезпечення відкритості, об'єктивності та законності державного контролю, а також на створення належних гарантій захисту прав суб'єктів підприємництва, зокрема шляхом надання можливості висловити зауваження до акта перевірки, фіксації процесу її проведення та покладення на контролюючі органи обов'язку оприлюднювати інформацію про здійснені заходи.

Слід наголосити, що економічна функція держави має узгоджуватися з основними напрямами економічної політики, яка ґрунтується на визначеній економічній системі та формується відповідно до неї. Законодавче закріплення курсу держави в економічній сфері має реалізовуватися через виконання Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року [11], Програми діяльності Кабінету Міністрів України, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2025 р. № 1173 [12], а також розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 березня 2026 р. № 306-р «Про затвердження плану пріоритетних дій Уряду на 2026 рік» [13].

Зміст вищезазначених нормативно-правових актів дає підстави стверджувати, що основною метою сучасної державної економічної політики є створення передумов для розвитку країни шляхом залучення інвестицій, впровадження інновацій, стимулювання торгівлі, цифровізації та підтримки бізнесу. У сучасних дослідженнях також обґрунтовується, що господарсько-правові засоби забезпечення фінансування проєктів відбудови України мають розглядатися як один із ключових інструментів державної політики підтримки підприємництва та економічного відновлення [14]. В умовах триваючих бойових дій Уряд проводить системну роботу щодо забезпечення стійкості макроекономічної ситуації в державі, підтримки громадян і бізнесу, а також задоволення їхніх потреб. Позитивним аспектом зазначених актів є наближення державної політики до принципів і підходів Європейського Союзу. У сфері підприємництва держава, реалізуючи Програму діяльності Кабінету Міністрів України, має впроваджувати європейські стандарти, здійснювати євроінтеграційні реформи в економіці та наближати законодавство України до права ЄС.

Сучасна практика здійснення державного нагляду (контролю) супроводжується низкою проблем, серед яких можна виділити такі:

- ✓ здебільшого діяльність державних органів спрямована на виявлення порушень, застосування санкцій, а не на профілактику порушень, тобто на запобігання;
- ✓ не має дієвого механізму притягнення до відповідальності суб'єктів, які здійснюють державний нагляд (контроль);
- ✓ відсутність належного механізму відшкодування шкоди суб'єктам господарювання внаслідок неправомірних дій з боку контролюючих осіб;
- ✓ надмірний тиск на суб'єктів підприємництва – велика кількість позапланових перевірок, значні штрафні санкції, порушення строків перевірок. Так, 6 041

документальну перевірку ФОПів провела ДПС у 2025 р. Це на 12 % більше, ніж за аналогічний період 2024 р. – 5408. На 2026 р. податкова запланувала провести 4,5 тис перевірок бізнесу [15].

- ✓ надмірна кількість контролюючих органів – дублювання повноважень різними органами, що призводить до проведення перевірок з одних тих самих питань (Державна податкова служба України, Державна служба України з питань праці, Державна екологічна інспекція України, Антимонопольний комітет України, Національна поліція України, Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів та інші);
- ✓ воєнний стан – наявність окупованих та деокупованих територій, як наслідок відсутність здійснення державного контролю за суб'єктами підприємництва на окупованих територіях та відсутність належного функціонування контролюючих органів на деокупованих територіях, втрата або знищення офіційних документів суб'єктів підприємництва, кадровий дефіцит, обмежений доступ для проведення перевірок у зв'язку з небезпекою, зруйнованою інфраструктурою.

На сьогодні, коли Україна стала ще ближчою до європейської спільноти, державна політика має бути спрямована на розвиток інноваційної економіки. З урахуванням європейського досвіду органи державної влади на чолі з Урядом повинні сформувати дієві інструменти для розвитку та масштабування бізнесу, беручи до уваги, що приватний сектор є ключовим рушієм економічного зростання. Державна політика у сфері підприємництва має бути зорієнтована не лише на контроль і запобігання правопорушенням, а й на створення інституційних, правових та організаційних передумов для розвитку інноваційного підприємництва, що відповідає сучасним європейським підходам [16].

Висновки. Державна влада є відносно самостійною та становить основу функціонування державного апарату. Однією з внутрішніх функцій держави є економічна функція, яка полягає у регулюванні сфери економічних відносин, створенні умов для розвитку виробництва, організації господарської діяльності на засадах визнання і захисту різних форм власності та підприємництва, а також у прогнозуванні економічного розвитку.

За умови належного державного підходу український бізнес може самостійно та активно здійснювати експортну діяльність і інтегруватися у глобальні ринки. Економічне зростання має забезпечуватися шляхом активної підтримки та створення нових умов для розвитку і відновлення підприємництва, стимулювання інновацій в економіці та залучення міжнародних інвестицій. Держава повинна підтримувати підприємництво, сприяти розвитку економіки та зосереджувати зусилля на підтримці бізнесу з метою подолання наслідків

повномасштабної агресії. Спільно з іноземними партнерами необхідно посилювати інституційну спроможність, а також запроваджувати програми страхування воєнних ризиків як важливий інструмент сприяння іноземним інвестиціям в економіку країни. Державне регулювання має застосовуватися лише там, де воно є об'єктивно необхідним, а перевірки суб'єктів підприємництва повинні здійснюватися на засадах ризик-орієнтованого підходу. Надмірний адміністративний тиск стримує розвиток підприємницької діяльності, сприяє тінізації економіки та провадженню господарської діяльності поза межами правового регулювання.

Перспективи подальших наукових досліджень полягають у поглибленому вивченні механізмів удосконалення державного контролю за діяльністю суб'єктів підприємництва в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення, зокрема з урахуванням ризик-орієнтованого підходу, євроінтеграційних процесів і необхідності забезпечення балансу між інтересами держави та бізнесу.

Посилання:

1. Теремецький В. І. Принцип пропорційності як правовий механізм забезпечення балансу між публічними інтересами та правами людини. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2025. № 2. (35), ч. 2. С. 343–360. DOI: https://doi.org/10.32631/vca.2025.2.59. URL: https://vca.univd.edu.ua/index.php/vca/article/view/612/659

2. Добровольська В. В. Поняття та ознаки державного контролю у сфері господарювання. *Право і суспільство*. 2020. № 1. С. 187–193. DOI: https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.1-1.28

3. Шабанов Р., Ждан М. Щодо поняття господарсько-правових засобів державного регулювання економіки за законодавством України. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 11. С. 84–88. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2016_11_18

4. Гриценко Г. М., Солодченко С. В. Дінамика нагляду (контролю) регулювання господарської діяльності з боку державних органів. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2023. № 1 (45). С. 41–54. DOI: https://doi.org/10.33216/2218-5461/2023-45-1-41-54

5. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України від 05.04.2007 № 877-V. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/877-16

6. Контроль. СЛОВНИК.ua : тлумачний словник української мови. URL: https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BB%D1%8C

7. Кочин В. В. Засоби державного регулювання господарської діяльності в умовах дерегулювання економіки України. *Юридичний вісник*. 2015. № 2 (35). С. 114–117.

8. Про підприємництво : Закон України від 07.02.1991 № 698-XII. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/698-12

9. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11.01.2001 № 2210-III. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2210-14

10. Щербина В. С. Поняття та види засобів державного регулювання господарської діяльності. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. 2012. Вип. 94. С. 10–19. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Yur_2012_94_4

11. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/722/2019

12. Про затвердження Програми діяльності Кабінету Міністрів України : постанова Кабінету Міністрів України від 10.09.2025 № 1173. Урядовий портал. Кабінет Міністрів України. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-prohramy-diialnosti-kabinetu-ministriv-ukrainy-1173-100925

13. Про затвердження плану пріоритетних дій Уряду на 2026 рік : розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.03.2026 № 306-р. Урядовий портал. Кабінет Міністрів України. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-planu-priorytetnykh-dii-uriadu-na-2026-s306300326

14. Теремецький В. І., Довгань В. М. Господарсько-правові засоби забезпечення фінансування проєктів відбудови України: нормативно-правовий аналіз. *Актуальні проблеми*

правознавства. 2024. № 4 (40). С. 69–78. https://doi.org/10.35774/app2024.04.069. URL: https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/1969

15. На 12 % побільшало перевірок ФОПів цьогоріч. *Опендатабот*. 12.12.2025. URL: https://opendatabot.ua/analytics/dps-audits-2025-3

16. Svitlychnyy O., Teremetskyi V., Herasymiuk P., Kravchuk P., Knysh S. State policy for the development of innovative entrepreneurship: experience of Ukraine. *Revista de la Universidad del Zulia*. 2023. Vol. 14, No. 39. P. 278–294. DOI: https://doi.org/10.46925//rdluz.39.15. URL: https://produccioncientificaluz.org/index.php/rluz/article/view/39440/44449

Статтю було подано	30.03.2026	The article was submitted
Статтю було доопрацьовано	11.05.2026	The article has been revised
Статтю було прийнято	15.05.2026	The article was accepted